

Samenvatting

In Nederland, maar ook internationaal gezien, is er een toenemende vraag naar duurzame en hernieuwbare grondstoffen en brandstoffen. Men zoekt bovendien naar oplossingen om klimaat- en milieuproblemen tegen te gaan (CO₂-opslag/-afvang, fijnstofafvang, waterzuivering, et cetera). Daarnaast groeit de behoefte aan een meer duurzame en gezonde leefomgeving voor recreatie, wonen en werken. Bos- en natuurgebieden leveren (naast hun habitatfunctie voor planten en dieren) tal van deze producten en (ecosysteem)diensten. Een groot deel van deze diensten wordt in Nederland echter niet of onvoldoende betaald door de markt van goederen en diensten, dan wel door middel van collectieve voorzieningen zoals subsidies.

Een rechtvaardige, stabiele, maatschappelijk gedragen en dus eigentijdse functiebeloning is van essentieel belang om het behoud en gebruik van bos- en natuurterreinen optimaal te kunnen afstemmen op de prioriteiten en behoeften van de samenleving. Er is daarom behoefte aan vernieuwingen in de beloning voor producten en diensten geleverd door bos en natuur. Probos heeft in opdracht van InnovatieNetwerk een verkenning uitgevoerd naar de knelpunten en kansen in de beloning voor producten en diensten uit bos en natuur in Nederland. Deze verkenning bestaat uit vier stappen.

Stap 1: Overzicht huidige beloningsstructuur voor producten en diensten

Ten eerste is een overzicht gemaakt van de diverse producten en diensten die bos- en natuurgebieden momenteel leveren en de beloningsvormen die in de praktijk worden gehanteerd, zoals marktwerking, subsidies, sponsoring en lidmaatschappen, in natura, compensatie 'rood voor groen'. Op basis van een uitgebreide matrix, waarin per product of dienst is aangegeven wie de afnemers en betalers zijn, welke beloningsvormen worden gehanteerd en wat de mate van financiële

dekking is ten opzichte van de kosten, is een analyse gemaakt van de knelpunten die momenteel voorkomen in de beloning voor de verschillende producten en diensten die bos en natuur leveren. Hierbij worden de volgende situaties onderscheiden:

1. Mismatch tussen betaler en begunstigde

Een bepaalde maatschappelijke groep of een private onderneming/ontvanger/gebruiker (dus niet de gehele maatschappij) is afnemer en begunstigde van een specifieke dienst of product, terwijl de dienst door de overheid wordt vergoed uit de algemene publieke middelen.

2. Mismatch tussen vergoeding en kosten

Een tweede knelpunt (discrepantie) ontstaat wanneer een vergoeding (uit algemene middelen) geen recht doet aan de kosten voor de geleverde diensten. Dit kan enerzijds generiek van aard zijn, omdat de vergoeding structureel te laag is. Anderzijds kan dat als gevolg van verschillen in kosten per locatie of regio.

3. Geen of onvolledige vergoeding

Een derde knelpunt doet zich voor wanneer er geen vergoeding is of de vergoeding onvolledig is doordat deze slechts betrekking heeft op een onderdeel van het productieproces, dan wel een beperkt deel van de kosten. Uit de matrix blijkt bijvoorbeeld dat van de in totaal 60 producten en diensten, er bij 33% tot 40% geen of onvoldoende financiële beloning is.

In Tabel 2.1 van dit rapport wordt per categorie, product of dienst aangegeven waar momenteel de knelpunten in de beloning zitten. De belangrijkste knelpunten zijn:

- **Het bieden van een fysieke locatie en decor voor recreatie en andere maatschappelijke activiteiten**

De openstelling van gebieden wordt bijvoorbeeld betaald uit nationale overheidssubsidies, terwijl juist de lokale hardloopvereniging ervan profiteert. Hier zit een mismatch tussen betaler en begunstigde. Daarnaast wordt in landelijke recreatiesubsidies geen rekening gehouden met regionale verschillen in recreatiedruk of gebruik van terreinen. Dit betekent dat er bijvoorbeeld in de buurt van steden een mismatch kan zijn tussen de landelijk geldende (generieke) vergoeding voor openstelling en de lokale hoge kosten voor onderhoud van recreatievoorzieningen en verwijderen van (zwerf)afval door hoge recreatiedruk.

- **Het bieden van een decor wonen, werken, infrastructuur en andere economische activiteiten**

Hier treedt een mismatch tussen betaler en begunstigde op doordat bijvoorbeeld het lokale pannekoekhuis profiteert van de gunstige ligging in een groen decor, terwijl de instandhouding van het bos- en natuurgebied wordt betaald uit generieke (nationale) subsidies. Het pannekoekhuis betaalt geen (directe) vergoeding aan de boscigenaar voor het bieden van het decor. Daarnaast komt het bijvoorbeeld voor dat uit hoofde van gebiedsontwikkeling met subsidie toeristische infrastructuur wordt aangelegd, maar dat er geen extra geld wordt gereserveerd voor de beheerders om deze nieuwe infrastructuur te onderhouden. In dit geval is er sprake van een onvolledige vergoeding.

- **Het bieden van een gezonde omgeving en decor voor zorginstellingen in de buurt van bos- en natuurgebieden**

Ook hier treedt een mismatch tussen de betaler en de begunstigde op, aangezien de overheid uit generieke middelen betaalt voor het beheer en de instandhouding van een bos- of natuurgebied, terwijl de zorginstelling profiteert van de gunstige ligging in een gezonde omgeving en groen decor.

- **Het leveren van milieudiensten, zoals CO₂-opslag/-afvang, fijnstof-afvang, waterzuivering.**

Met uitzondering van de betaling van CO₂-opslag in nieuw aangelegde bossen, wordt voor deze diensten niet betaald door de direct begunstigde van de dienst, bijvoorbeeld de transportsector en industrie die door de filterende werking van een nabijgelegen bos meer kunnen uitstoten dan wanneer dit bos er niet was. Het bos draagt als het ware bij aan het behalen van de fijnstofnormen.

Stap 2: Trends

Vervolgens is een aantal trends benoemd die nu of in de toekomst van invloed zijn op de financiering van bos en natuur en de beloning en waardering voor diensten en producten uit bos- en natuurgebieden.

De belangrijkste trends zijn:

- Klimaatverandering;
- Opkomst van de *biobased economy* (biomassa als grondstof voor energieopwekking, chemie, etc.);
- Toenemende onderkenning en waardering voor milieufuncties en ecosysteemdiensten die bos- en natuurterreinen leveren;
- Toenemende behoefte aan ontspanning, gezondheid en 'wellness';
- Groeiende lokale betrokkenheid bij en aanspraak op natuur;
- Opkomst van het Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) en de toenemende bereidheid van de particuliere sector (het bedrijfsleven, de financiële sector, consumenten) om (mede) verantwoordelijkheid te dragen in de financiering van bos en natuur.

Stap 3: Analyse

Op basis van de momenteel niet of onvoldoende gewaardeerde (betaalde) producten en diensten, de gesignaleerde knelpunten en mismatches in de huidige beloningsstructuur en de actuele trends, kan worden geconcludeerd dat er vooral kansen liggen voor nieuwe producten en diensten en nieuwe vormen van beloning voor producten en diensten bij (1) de sociale (maatschappelijke) diensten, zoals het bieden van een locatie en decor voor recreatie, sport, zorg en gezondheid en wonen en (2) de milieudiensten, zoals CO₂-opslag, waterberging/zuivering en fijnstofafvang. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor private financiering, waaronder financiering vanuit de zogenoemde 'freeriders', dat wil zeggen: de ontvangers van diensten uit bos en natuur die er momenteel niet of nauwelijks (indirect) betalen. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het opzetten van een gebiedsfonds voor recreatieondernemers die extra inkomsten genieten door de aanwezigheid van een 'groen decor'. De gelden uit dit fonds kunnen dan weer ten goede komen aan de bos- en natuurbeheerders. Voor de overheid geldt dat zij naast directe beloning (betaling) vooral veel in de randvoorwaardelijke sfeer kan doen om vernieuwing te stimuleren en te borgen. Er dient meer sprake te zijn van

‘centraal regelen waar het moet, decentraal waar het kan’. Dit betekent onder andere dat algemene maatschappelijke diensten die bos en natuur leveren (bijvoorbeeld het bieden van een habitat voor flora en fauna en het dragen en verbinden van ecosystemen) worden betaald uit generieke (nationale) subsidies, terwijl lokale diensten (zoals het bieden van een recreatieruimte voor de lokale sportvereniging) direct of indirect worden betaald door de lokale afnemers van deze diensten. Daarnaast is het van belang dat het draagvlak voor natuurgebruik wordt versterkt en er goede hanteerbare, heldere en algemeen geaccepteerde werkwijzen komen voor de beloning en de prijsbepaling van producten en diensten.

Stap 4: Selectie van kansen voor innovatieve beloning

Kansen voor innovatie in de beloning voor producten en diensten kunnen op dit moment in drie richtingen worden gezocht:

- A. Het opzetten van experimentele pilots met nieuwe producten en diensten en additionele vormen van beloning;
- B. Het verbeteren van de beloning voor reeds bestaande dienstverlening;
- C. Het gericht werken aan de opschaling en verbreding van (reeds gerealiseerde) succesvolle pilots voor nieuwe producten en diensten en/of nieuwe beloningsconstructies.

Per richting worden hieronder enkele concrete kansen (onderwerpen) aangeduid. Deze kansen zijn geselecteerd op basis van literatuur, gesprekken met ervaringsdeskundigen en experts, en positieve ervaringen uit (vaak eenmalige) pilots in Nederland en het buitenland.

A. Experimentele pilots met nieuwe producten en diensten en additionele vormen van beloning

- **Wellness, zorg en gezondheid:** (1) opstarten van initiatieven analoog aan de wellnessboerderij en zingevingboerderij, (2) verder opschalen van het concept natuurbegraafplaatsen;
- **Aandeelhouderschap in bos- en natuurgebieden en nieuwe ‘rood voor groen’-concepten:** experimenteren met concepten zoals die momenteel door het Nationaal Groenfonds worden uitgewerkt;
- **CO₂-vastlegging in bodem en vegetatie:** uitwerken van een werkwijze voor beloning/waardering en monitoring;
- **Windmolens in het bos:** het opstarten van een aantal pilots en het creëren van politiek en maatschappelijk draagvlak;
- **Grondstof voor de biobased economy:** (1) stimuleren van kennisontwikkeling en kennisverspreiding over verwerking en opwerking van biomassa tot hoogwaardige (energie)producten, (2) het opstarten van pilots met minder bekende grondstoffen en toepassingen.

B. Verbeteren van de beloning voor reeds bestaande dienstverlening

- **Vermarkten van recreatie** door meer regionaal maatwerk, het koppelen van concrete diensten aan de betaling, het inbrengen van positieve prikkels om de recreant gericht te bedienen en een objectievere/reëlere afstemming tussen vergoedingen (inkomsten) en kosten;
- **Vergoedingen voor recreatieroutes:** opstarten van pilots voor het regionaal aanbieden en vergoeden van recreatieroutes;
- **Betalen voor waterzuivering:** knelpunten in het traject naar vergoeding van waterdiensten in beeld brengen (politiek draagvlak, belangen waterbedrijven) en succesvolle praktijkvoorbeelden uit het buitenland analyseren en vertalen naar de Nederlandse situatie.

C. Opschaling en verbreding van succesvolle pilots voor nieuwe producten en diensten en/of nieuwe beloningsconstructies

- **Gastheerschap:** verder uitwerken en uitdragen van het concept ‘Gastheerschap voor ondernemers’ door terreineigenaren te stimuleren natuurgerichte arrangementen op te zetten samen met lokale recreatieondernemers;
- **Sociale werkvoorziening en zorg in natuur en landgoedbeheer:** opschalen van deze nieuwe dienstverlening door kennisontwikkeling, kennisverspreiding, standaardisering en kwaliteitsverbetering;
- **S(up)port for Nature:** dit concept voor een natuurzorgsysteem voor sportevenementen verder institutionaliseren;
- **Dienstencoöperatie:** uitwerken van gebiedsgewijze samenwerkingsvormen tussen (kleine) terreineigenaren om (nieuwe) producten en diensten effectief en efficiënt te organiseren en te vermarkten.